

Rootsi eestlaste ajalehes Stockholms-Tidningen Eestlastele 1953 ilmunud katkend ajakirjanik Anton Jürgenstein'i mälestusteraamatu osast, mis käsitleb Jürgensteini reisi Krimmi ja Suhhumisse laulupeole kevadel 1914. Krimm: Sõrt-Karaktšora. Krimmi eestlaste laulupidu. Kontši-Šavva. Tatarlased. Karaiimid. Tšufud-Kalee. Simferopol. Sevastopol. Jalta. Taga-Kaukaasia: Suhhumi. Ülem-Linda. Alam-Linda. Georg Eduard Luiga. Juhan Simm. Krimmi eestlane Eerikson. Kontši-Šavva kooliõpetaja August Lukas (Luukas). Eesti rahvustunne Kaukaasias. Eestlane Hiio. Jakob Mihkelson (Michelson). Eestlaste laulupidu Suhhumis. Üldmulje Kaukaasiast. Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata.

Stockholms-Tidningen Eestlastele (nr. 24), 31. jaanuar 1953, lk. 2

Laulupeol Krimmis ja Suhumis

Anton Jürgensteini mälestused kuuluvad parimate hulka meie varajasemas memuaarkirjanduses. Neis kujutatakse Eesti arengu- ja kultuurilugu ühe inimega kestel, alates umbes läinud sajandi keskpaigast. Vana ajakirjanik jutustab elavalt, põnevalt ja humoorikalt oma tähelepanekuist ja läbielamisist pika eluea kestel. Mälestused on jutustatud üksikasjalikult, kuid siiski kokkuvõtlikult, haruldase voolavuse ja tujuküllasusega. Omas kahes mälestusetoes A. Jürgenstein kirjeldab ka oma välismaa-reise ja matkamisi tsaari-Venemaal. Just enne Esimese Maailmasõja puhkemist ta käis suvel 1914 koos toimetaja G. E. Luiga ja muusikamees Juhan Simmiga Krimmi ja Suhumi eesti asunikel külas, kes oma kolooniate asutamise viiekümne aasta juubeli mälestuseks korraldasid laulupeod. Noorem põlv ei teagi, missugused kultuurpioneerid olid eestlased laial Venemaal. Anton Jürgenstein kirjutab mälestuste teises osas (autori kirjaviis muutmata):

Teise pikema reisi tegin 1914. a. Krimmi ja Suhumi eesti kolooniate laulupidudele. Sai viimast korda tsaariaegset rikast Venemaad vaadelda. Suvel 1914 sai 50 aastat täis eesti kolooniate asutamisest Krimmis ja Suhumis. Mõlemal pool pandi selle juubileumi puhul laulupeod toime. Mind kutsuti nendele pidudele kõnelejaks ja siis võtsin reisu „Postimehe” korrespondendina sinna ette. Teel peatusin Peterburis, et kord jälle Tauria paleesse astuda ja riigiduuma koosolekut vaadata. Peterburist sõitsin Moskva kaudu lõuna teega Krimmi, kust ühe tatari kahehobuse voorimehega raudteejaamast paarkümmend versta eemalolevasse Sõrt-Karaktšora eesti asundusse kihutasin, kus laulupidu toime pandi. Siin oli mul korter ette nähtud sõbraliku eestlase Eeriksoni talus, kus mind väga lahkesti vastu võeti ja mitu päeva mu eest hoolitseti. Laulupidu läks väga hästi korda. Pidasin pidukõne ja kõnelesin ka pidusöögil. Pidulaual avaldasin oma arvamisi Krimmi eesti kolooniate tuleviku kohta põllumajanduslikust seisukohast, mis ma seal tähele olin pannud.

Krimmi eestlased olid omale suured maalarakad omandanud, mis aga terve küla nimele vene moodi olid kreposteeritud. Maa oli mustamulla maa, kui vihma tuli, väga viljakas, iseäranis nisu kandma. Olid aga kuivad suved, mis

iseäranis viimastel aastatel kordusid, siis karistas põllumehi tihti põud. Põldusid ei rammutatud kunagi. Loomade nisuõlgedest sõnnikuvirnad piirasid asundust. Nendega küteti ahjusid ja pliite. Tööjõudu kolonistidel oma inimeste poolest omal ei jatkunud, iseäranis lõikuse ja viljapeksmise ajal, ehk küll veoloomi palju oli. Tarvitati vene rändavaid töölisi, kes hooegadeks Sise-Venemaalt Krimmi tulid ja seal talude kõrvalhoonetes elades odava tööjõuna kasutamist leidsid. Eesti kolonistid pidasid endid vene tööliste vastu härrasmeestena üleval. Hoiatasin neid ja ütlesin, et säärane olukord Venemaal kaua ei või kesta, suured muudatused on tulemas, mis odava rändtööjõu kaotavad. Tarvis on talud kruntida ja hakata intensiivsemalt töötama, ka põlde rammutama, sest nähtavasti olenevad põua-aastad ka sellest, et pinna pealt kündes mustamulla ülemine kiht lahjeneb ja enam kuiva kardab. Sügavamalt maad harides ja, kus tarvis, rammutades suurenevad saagid ja tasuvad tulevikus ka kallimad tööpalgad ära. Arenenud asunikud said sellest aru, kuid rammutamist pidasid siiski veel varajaseks. Vili ajavad liiast rammust kõrsi ja andvat vähe teri.

Pärast pidu sõitsime G. E. Luigaga ja Kontshi-Savva kooliõpetaja Luukasega Kontshi-Savva asundusse. Teel käisime ühes tatari külas kohalikku tatari muhamedi abipreestrit ehk mullat vaatamas, kes meid sõbralikult vastu võttis, oma võorastetoas põrandavaibale saksa rätsepa moodi ristijalu istuma pani ja esiti tubakuga, pärast kohviga kostitas. Et meie Luigaga säärase põrandal istumisega hästi toime ei saanud, andis vanamees meile väikesed jalapingid istumiseks. Kohvi pandi meile vaskkandikult, mis tatarlase tütar katmata näoga sisse tõi ja siis ise ära läks, vana abipreestri poolt ilusates tassides igäühe ette põrandavaibale, kohvile kallati tilgake lambapiima ja siis veeretis meile vanamees suhkrukoostis mööda põrandavaipa suhkrukütid kätte. Pidime kolm tassi seda kanget ja head kohvi ära jooma, mis väikesel moel nagu viin pähe hakkas. Sealjuures jutustas meile vana preester vigases vene keeles oma oludest, tatari koolidest, medressidest, kus poistele lugemist ja kirjutamist, tüdrukutele ainult lugemist õpetatakse, sest et nad abielus muidu mehi petta võivad ja võorastele meestele kirju kirjutavad.

„Kuidas siis teie mürsad (mõisnikud) oma tütreid Simferoopoli gümnaasiumides koolitavad, türklased Konstantinoopolis juba naiste üheõigusest mees-
tega kõnelevad?“ küsisin mina.

„Teame, teame,“ vastas tatarlane, „aga see on ne karassoo, ne karassoo!“ Ja siis jutustas ta, kuidas üks nende küla rikas mees oma tütre Simferoopoli kooli viinud, hästi raha ligi annud, millega tütar seal linnariided muretsenud ja kodused rahvuslikud riided nurka visanud. Kui isa kevadel tüdruku läinud koju tooma ja tema niisuguses võõras ülikonnas eest leidnud, ütelnud ta: „Eta ne moja baaba“ (see pole minu oma), pööranud ümber kodu poole ja jätnud tütre sinnapaika.

Nii ajasime juttu eht aasia viisil telgis — sest majal ei olnud lage, vaid ainult katus nagu küünil, ehk suur ahi nurgas, millega külmal talvel omajagu sooja tehakse — kui korraga kõrvalisest naistetoast koorelahutaja vingumine kõrva kostis. Milline vastuolu! Siin külaliste vastuvõtt nagu Aabramil Mamre tam-

mikus ja seal kõrval koorelahutaja, ehk moodne kultuurisaavutus. Küsisin, palju peremehel piimaloomi on, et säärast riistapuud tarvitab.

„Tshetõre karova ja sorok barashka” (neli lehma ja nelikümmend (lüpsjat) lammast), seletas tatarlane. Lambad andvat igaüks toop piima päevas, nii et üle 50 toobi piima päevas läbi ajada. Tema pole seda koorelahutajat tahtnud, aga eestlane, masinate agent Eerikson Sõrt-Karaktshorast tulnud pakkuma ja kui tema vabandanud, et tal raha ei ole ostmiseks, ütelnud Eerikson: „Moja tvoja, dengi ne nada ” (minu on sinu, raha ei ole vaja), maksa kaks rubla kuus ja saad masina kätte. Ostnud siis ära ja masin olevat väga hea. Nii esitas eestlane ka siin kultuuripioneeri.

Kontshi-Savvast sõitsin Simferoopoli ja sealt tegime väikese kõrvalkäigu Baktshi-Saraisse, vanade Krimmi khaanide pealinna, mis kitsas kõrgete kallastega kaljuorus on. Seal sõime tatari võõrastemajas shashlõkki, vardas küpsetatud lambaliha, vaatasime vana restaureeritud khaanide lossi seest ja väljast, vihtlesime, õigem pesime endid kaljusse raiutud khaanide saunas ja sõitsime siis Luigaga tatari voorimehel mööda orgu edasi Tshufud-Kaleesse, surnute linna, endisesse karaiimide linna, mis Katarina II saati varemets on. Ainult kaks karaiimide templit, uus ja vana, on seal veel korras ja nende vaht, karaiimide preester või haham elas oma naisega ühes hommikumaa stiilis ehitatud lampkatusega ja kahekordsete seintega majas, kes meile palava ilmaga janu kustutamiseks head kalja möös ja meile karaiimide tuhandeaastasest ajaloost jutustas. Nad olevat Samaariast Pärsiasse väljarännanud juudid, kes Talmudi ei tunnista. Siin kalju otsas kõrgel ja järsul kaljuoru kalal elanud nende esivanemad aastasajad. Linn olnud nähtavalt suur, sest tema varemets all on üle 70 tiinu maad. On olemas kaljused tänavad, kus niipalju liikumist on olnud, et palja kalju sisse rattaroopad on hõõrutud. Ka ühed linna raudväravad ripuvad veel hingekonksude otsas müüri küljes. Preestri elumaja oli ehitatud üks rikas karaiimi õpetlane, kelle surma järele maja tühjaks jäänud. Siis on karaiimid Tshufud-Kaleesse veel toreda lossisarnase maja ehitatud keisrite vastuvõtmiseks. Käisime ka selles majas, uues ja vanas templis, kuhu ainult saabaste ja sukkadeta paljajalu võis sisse astuda (Jumala ütetus Moosesele: Võta oma kingad jalast, sest see paik, kus sa seisad, on püha!)

Ülevalpool linna, Joosavati orus, all sügavas on karaiimide püha surnuaed, kuhu üle Venemaa kõigi rikaste karaiimide, enamasti tubakakaupmeeste surnud maetakse. Siin on ostetud platsid rikastel karaiimidel Maikaparil, Shaitanil ja teistel. Surnuaial kasvavad põlised tammed, haudadel on sadula moodi raiutud vanad hauakivid tundmata kirjadega. Karaiimid on aja jooksul omale pärsia verd saanud, sest nad on auväärse pika kasvuga ja jumega, peavad endid tähtsamateks ja paremateks oma sugulastest juutidest, keda nad ärimeestena nähtavasti juba konkurentidena ei salli. Nende õigused olid Venemaal tsaari ajal kitsendamata ja nad sellepoolest paremas seisukorras juutidest. (Ka Hitleri ajal ei kuulunud karaiimid jälitamisele. Toim.) Kokkuhoidmine nende juures on imekspanemisvääriline. Loeti neid üle terve Vene riigi kõigest alla 20.000 laialipillatult, ometi pidasid nad oma asutused Tshufud-Kalees ja mujal rikkalikult üleval. Kõrgelt Tshufud-Kalee mäeharjalt paistab lõuna pool selge ilmaga sinetav Mustmeri.

Simferopolist sõitsin Sevastopoli, sealt aurulaeval mööda kaunist Krimmi lõunaranda Jaltasse — Livaadiasse, kus mõned päevad peatusin. Siit läks reis edasi Novorossiiskist mööda Kaukaasia mägist kallast, umbes kümne versta kaugusel rannast, ilusal pehmel kuuvalgel ööl ja vaiksel merel, lumised mäeharjad ida pool, kuni Suhum-Kaleeni. Jaltast sõitsime hobustega, tatari vooimehega, üheks päevaks ilusat rannateed ka Alupkasse, kus suurepärase kaljune mererand ja head viinamarjad, nagu Jaltaski. Ei olnud need veel valmis, kuid selle eest jõime magusat ja ksutavat veini. Suhum-Kalees on suvel päris troopikaline palavus. Minul oli seal vaevaline käia. Juhan Simm juhatas lauluproove õhtusel vilul veel särgiväel ja higiselt. Kuulsime seal ka üht grusiinlaste kontserti, kus nii imelikul ja eurooplase kõrvale harjumata harmonisatsioonil laule ette kanti, et ei tea, kas selle muusika üle nutta või naerda.

Sõitsime Suhumist välja ka eesti Ülem- ja Alam-Lindasse, kus jõukalt elavad eesti asunikud meid sõbralikult vastu võtsid.

Eesti rahvuslik tunne oli siin niisama nagu Krimmis äärmiselt elav. Suhumi linnas kuuldi palju eesti keelt ja mitmel võõraste rahvastegi kauplustel olid eestikeelsed sildid, mis eestlaste mõjust seal elavat tunnistust andsid. Mustamere rannariba kuberner, kes Suhumi laulupeol kõneles, kiitis eestlasi kui Kaukaasia kultuurpioneer, kes oma eeskujuliku põlluharimisega pärisrahvastele, grusiinlastele, abhaasidele ja teistele mägirahvastele heaks eeskujuks olevat.

Sellest kubernerist veel väike nali. Suhumi eestlased soovisid pidukontserdi algusel eesti hümnit laulda. Laul ei seisnud kontserdi eeskavas, küsisid minult nõu, kas tohib seda laulu niisama riskeerida. Mina andsin nõu kubernerilt, kes juba piduplatsile oli jõudnud, luba küsida. Valiti selleks saatkond, muude seas kohalik seltskonnategelane ja pidukomitee esimees härra Michelson, mina ja Tallinna eestlane Hiio, kes enesele Punaselagedale, tulevasesse kuurorti maja ehitas ja ka pidukomitee liige oli. Kuberner küsis, mis sõnad meie soovitud laulul olevat. Enne kui keegi vastata sai, pahvatas härra Hiio suure hooga: „Tam moljät za tsarjã, pravoslavie i samoderzhaavie!” (Seal palvetatakse tsaari, õigeusu ja isevalitsuse eest!) Väga hea, kostis kuberner ja kuulas eesti hümnit, kusjuures eestlased üles tõustes pead paljastasid, sõjaväelise auandega, käsi mütsi ääres, selles õndsas tundmuses pealt, et siin tsaari, õigetuskult ja isevalitsust ülendatakse. Oh sa püha bürokraatius küll!

Suhumis käisin huvitaval abhaaside võiduratsutamise peol, mis aastas kord suure vaimustusega kohaliku ülemuse osavõtmisel ja vene sõjaväeorkestri kaastegevusel ära peetakse.

Laulupeolt tagasi sõitsime aurulaeval Novorossiiski, sealt raudteel Harkovi ja Kiievi-Smolenski kaudu Riiga. Smolenski kubermangu piirides sattus raudteerong kord tükiks ajaks lendavate rohutirtsude parve sisse, mille rongi läbi sünnitatud tuulehoog võimsalt laiali pildus.

Pean muljete kohta Kaukaasiast umbes sedasama ütleva, mis Saksamaast ja Alpi mägestikust: ilus, kuid ainult lühikeseks ajaks. Ma ei saa aru sellest vaimustusest, mis palmide, tsüpresside ja magnooliate vastu tuntakse. Kuivad, lõhnata rood need palmid ja tsüpressid, suurte haisevate, mittelõhnavate õite-

ga puud need magnooliad. Lauluta linnud, röökivad konnad, inetud poris püherdavad pühvlid ürgaegiste vankrite ees venides, okkalised puupuhmad, mis riideid lõhuvad ja mille ümber ööseti ilusad elektrilised sitikad kuldlõngu kujuvad — see on kõik. Mäemürakad kitsendavad silmapiiri ja mõjuvad meeolelu peale masendavalt-rõhuvalt. Ei ole ikka midagi eesti lõhnava kevade vastu. Ei ole seal midagi Eesti kohavate metsade, kevadise kaselõhna vastu. Ei seda mõnusat rahu enesesüvendamiseks, mida sa näiteks Pühajärvel või Soome lahe rannal suvitades enesele võid lubada. Üks igavene müttamine ja äriline võiduajamine. Olen igalt võõramaa reisilt suurema lugupidamisega kodumaa vastu tagasi tulnud.